خوێندنەوەیەک بۆ ئیستاتیکا..
عەبدوڵا سەمان (مەشخەڵ)

بەرەو ئاراستەی بەهێزکردنی ئیستاتیکای مارکسیزم

ئیستاتیکا چییە؟

مانای بنەڕەتی ئیستاتیکا لە یۆنانییە کۆنەکانەوە وەرگیراوە و مەبەست لێی زانستی پەیوەست بە هەستەکانە، دواتریش وەک لەقێکی تایبەت بە هەست و ویژدان بینیویانە. زانستی ئیستاتیکا، زانستێکی نوێیە بەڵام مێژوویەکی دوور و درێژی لەڕامانی فەلسەفی دەربارەی جوانی و هونەر لە پشتەوە وەستاوە. (ئیستاتیکا بەکەی ئەو شتە هەبووهەست پێکراوە چێژ بەخشانە دەگوترێ کە دیمەنی شتە جوانەکان پێکی دەهێنن،کە جوانی دوو چەشن لەخۆ دەگرێت لەوانە(جوانی سروشت،جوانی کاری هونەری(١) هەر لە کۆنەوە فەیلەسوفان باسیان لە جوانی کردووە و جوانی جێی بایەخ و سەرنجیان بووە. هەر بۆیەش) ئیستاتیکا لەقێک و بەشێکی گرنگی فەلسەفەیە. ئەم وشەیە واتا ئیستاتیکا،لەبنچەدا بەواتای هەست وسۆز دێت کە لەناوەڕۆکدا باسی جوانی و بەهاکانی جوانی و چێژ و پێوەرەکانی جوانی و ڕێژەکەی دەکات، بەهۆی ئەو بایەخ و گرنگە زۆرەی کە هەیەتی لەکایەی ژیانی مرۆڤدا ، بەردەوام فەیلەسوفان وبیرمەندان لەقۆناغە جیا جیاکانی مێژووی مرۆڤایەتیدا گفتوگۆوبۆچوون وڕەئی جیاوازی لەسەر گوتووە و باس و شڕۆڤە کراوە.)(٢)ئیستاتیکا بوارێکی تیئوری پڕ بایەخە کە بەڕۆڵی خۆی بایەخ بە سروشتی جوانی و هونەر و چێژ و داهێنان و خەمڵاندنی جوانی دەدات. ئەفلاتون (٤٢٧ پ ز – ٣٤٧ پ ز) چونکە پێیوابوو هونەر لاسایی سروشت دەکاتەوە، بۆیە هەڵوێستی ئەفلاتون سەبارەت بە ئیستاتیکا نەرێتی بووە. بەبۆچوونی ئەفلاتۆن دەبێت جوانی لەسەر بنەمای خۆشەویستییەک بێت کە هەستی بەرژەوەندیخوازانەیی تێدا باڵادەست نەبێت. بۆ نموونە خۆشەویستی پیاو بۆ ژن ناکرێت ناوی لێبنێ خۆشەویستیکی جوان وڕاستەقینە ئەگەر لەسەر بنچینەی چێژی سێکسی بنیات نرابێت،کەلە جوانێکی کاتیدا خۆی وێنا دەکات. بەتێڕوانینی ئەفلاتۆن و تەنانەت ڤیساغۆرسیش (موزیک) بەجوانترین بابەتی ئیستاتیکا دادەنرێت. هەرچی ئەرستۆیە (٣٨٤ پز – ٣٢٢ پ ز) بەگرنگی دەزانێت جیاوازی بکرێت لەنێوان جوانی ڕاستەقینە و جوانی کاتیی، کە پێوایە جوانی کاتیی شتێکی سنووردارانەیە، ئەگەر لەسەر بنەمای هەستی بەرژەوەندی

خوازانە بێت.(٣)
کەچی هیگڵ (١٧٧٠ – ١٨٣١) کە یەکێک بوو لە گەورە فەیلەسوفەکانی مێژوو؛ تێکۆشاوە دیاردە کۆمەڵایەتییەکان بە هونەریشەوە لە میانی میتۆدی دیالێکتیکی بێئەوەی توخمە کۆمەڵایەتییەکان لەیەکتر جیا بکاتەوە، شیبکاتەوە.(٤) چەمکی زانستی ئیستاتیکا وەک لقێکی فەلسەفە بۆ یەکەمین جار لەلایەن فەیلەسوفی ئەڵمانی ئەلکسەندەر بومگارتن (١٧١٤ – ١٧٦٢) لەسەدەی هەژدەهەم بەکارهاتووە. ئیستاتیکا بەگشتی سەروکاری لەگەڵ سروشت وجوانی و چێژ و هونەر هەیە. زۆربەی لێکۆڵەرەوانیش کۆکن لەسەر ئەوەی کە ئیستاتیکا خوێندنەوەیەکی ڕەخنەگرانەیە بۆ سروشت و ڕۆشنبیری و هونەر. بەو پێیەی هەمیشە تێکەڵییەک لەنێوان هونەر و جوانیدا دەکرێت، هەرچەندەش زۆر نزیکن لەیەکەوە، بەڵام جیاوازیشن بەتایبەتی لە بوارە هەستیی و ویژدانییەکان. ئیستاتیکا هەست نییە بەڵام زیاتر پەیوەستە بە کارە ویژدانی و هەستەوەرەکانی مرۆڤ. هەرچی هونەرە خوڵقاندن و دووبارە خولقاندنەوەی مادە هەستپێکراوەکانە وەک تابلۆی هونەری یان پەیکەرێک، یان شیعر و پارچە مۆسیقایەک.(٥). بەڵام دیارە ئیستاتیکا نەک هەر وەکو چەمک نامێنێتەوە، بەڵکو لە کۆمەڵگە چینایەتییەکان؛ ئەویش وەکو ئەدەب و هونەر و زانست و هەر چالاکییەکی ئینسانیی ناکەوێتە ئەودیو کێشە چینایەتییەکانەوە. بۆیە لە کۆمەڵگە چینایەتییەکان ، چینی فەرمانڕەوا مۆرکی بەرژەوەندی چینایەتی خۆی دەدات لەهەمموو ڕووداو و دیاردەیەک لە کۆمەڵگە. بەو پێیەی زانست و فەلسەفە تا کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم لە لێکدانەوە و خوێندنەوەکانیاندا چەمکی ئیستاتیکایان لە بەرژەوەندی بۆرژوازی لێکداوەتەوە. لەگەڵ هاتنەمەیدانی مارکسیزم وەک زانستی ڕزگاریبەخشی چینی کرێکار لەستەمی سەرمایەداری، ئیتر مێژووی لێکدانەوە و خوێندنەوەی چینایەتی لە کۆمەڵگەی سەرمایەداری گۆڕانی بەسەردا هات. خوێندنەوەی مارکسیستانە بۆ ئەدەب و هونەر و ئیستاتیکا شوێنێکی گرنگی لە مێژووی خوێندنەوەکان گرت. بەڵام تا سەرەتای سەدەی بیستەم ئەم زانستە نەیتوانی شکڵ و شێوە بەخۆی بدات و بنەماکانی خۆی دیاری بکات و بچەسپێت.

ئیستاتیکا لەڕوانگەی مارکسیزمەوە

مێژووی سەرهەڵدانی ئیستاتیکا دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای پەیدابوون و پەرەسەندنی فەلسەفە و هونەر. گەرچی مێژووی هونەر لە مێژووی فەلسەفە کۆنترە، بەڵام فەلسەفە توانی ببێتە سەرزەمینی قسەکردن لەسەر جوانناسی. وەک دەزانرێت بەرهەمە ئەدەبیی و هونەرییەکانیش زادەی هەلومەرجێکی کۆمەڵایەتی و ئابووری دیاریکراون لە

کۆمەڵگەدا. واتە ئەو بەرهەمانەی ڕووداوگەلێکن لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانەوە لەدایک دەبن. ئەم بەرهەمە ئەدەبی و هونەرییانە گوزارشتن لە هەست و سۆزی ئینسانەکان کە نەک بەشێوەیەکی ئەبستراکتانە، بەڵکو کۆمەڵایەتییانە و هونەرییانە داڕێژراون و نمایش دەکرێن. جوانناسی مارکسیستی یان ئیستاتیکای مارکسیزم وەک یەکێک لە ڕەهەندە ڕەخنەییەکانی ئەدەبی مارکسیستی بناغەکەی دەگەڕێتەوە بۆ تێگەیشتنی مارکسیستانە بۆ دەق و کۆمەڵگە. چونکە ئیستاتیکای مارکسیزم لەسەر بنەمای مێژوویی شێوازەکانی موڵکایەتی و چینەکان و ئایدیۆژییەکانیان دەجووڵێ و مارکس وای دەبینێ کە هونەر شێوەیەکە لە شێوەکانی نوێنەرایەتی جیهان. ئەمەش واتە هونەر دەروازەیەکە، هۆکارێکی مەعریفییە، پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتییە، چەکێکی چینایەتییە، دەوڵەمەندکردنی ئینسانییەتە، کارێکی هۆشیارییە و لەکۆتایشدا ئاوێنەی کۆمەڵگەیە. (٦) هەروەها وەک بلیخانۆف ئاماژەی پێدەدا مارکس (١٨١٨ – ١٨٨٣) پێیوابوو ئیستاتیکای هیگڵیی، هەنگاوێکی گەورە بوو بە پێشەوە بۆ تێگەیشتن لە ماهییەتی هونەر و مێژووەکەی. هەرچەندە مارکس هەرگیز وەک بابەتیکی سەربەخۆ باسی لە ئیستاتیکا نەکردووە، بەڵام لێکۆڵەرەوان و ڕەخنەگرانی مارکسیست هەر زوو سەرنجیان چۆتە سەر ئەم مەسەلەیە و دواتریش لەسەر دەستی گیورگی بلیخانۆف و بلینیسکی و تشیرنیفیسکی و برتۆڵد برێشت و جۆرج لۆکاش و هەربەرت مارکۆزە و واڵتەر بنیامین و ئەنتۆنی گرامشی و تێری ئیگڵتن و لویس ئاڵتوسەر تا دەگات بە ڕۆلان بارت و زۆر ئەدیب و هونەرمەندی تری ئەو زانستە، بناغەکەی داڕێژرا و پەرەی پێدرا. بلیخانۆف لە ساڵی ١٩١٢ لە کتێبی (هونەر و ژیانی کۆمەڵایەتی) کەوتە ڕەتکردنەوەی هەر بیروبۆچوونێک سەبارەت بە دابڕانی هونەر و ژیان. بلیخانۆف دەڵێت(هەرئەوەندە بەس نییە بڵێین ئەدەب و هونەر وێنای ژیان دەکەن، بەڵکو دەبێت بزانین هونەر چۆن گوزارشت لە ژیان دەکات و چۆن لە جووڵەی دیالێکتیکی ژیان تێدەگات.)(٧) ئیستاتیکای مارکسیزم و تیئۆرییەکەی پشتبەستوو بە تێڕوانینەکانی کارڵ مارکس داڕێژراوە و کاری ئەو خوێندنەوەی دەق و هونەرە لەسەر بنەمای ماتریالیزمی دیالێکتیک. بەتایبەتیش ئەو بابەتانەی کە پەیوەستن بە چێژ و جوانی و هونەر. تێگەیشتن لە ئیستاتیکای مارکسیزم تێگەیشتنە لە ئاستی گەشەی کۆمەڵگە و هێزەکانی بەرهەمهێنان و پەیوەستکردنەوەی ئەو تێگەیشتنە بە دەق و کارە هونەرییەکان و لەوێشەوە خوێندنەوەی دەق و نووسەر و ئیلتزامی چینایەتییە. مارکس و ئەنگڵس پێیانوابوو کە هەموو چالاکییەکی کردەیی ماددی ئینسانی، دیوێکی ئیستاتیکای هەیە. پەیوەندی نێوان ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی و ئیستاتیکای مارکسیزم، پەیوەندییەکی

توووند و تۆڵە و ڕەخنە مارکسیستی بەبێ ئەم چەکە مەعریفییە کاریگەرە ناتوانێت زۆر بەباشی بچێتە پێشەوە و ئامانجەکانی بپێکێت. جەوهەری زانستی ئیستاتیکای مارکسیزم خولانەوەیە بەدەوری ئەو ناوەندە مەزنەی کە ناوەڕۆکی دەقە ئەدەبییەکەی لەسەر بنیاد نراوە کە ئەویش ئینسانە. دەق لە فیکری ئینسانی پێکدێت. دەق بە فکری ئینسانی، وەک بلینسکی دەڵێت دەقێکی بە گیان و مردووە. پێچەوانەی تێڕوانینی ئەدەبی بۆرژوازی بۆ ئیستاتیکا کە فۆکس لەسەر فۆرم و شێوە دەکاتەوە، ئیستاتیکای مارکسیزم جەغد لەسەر ئیلتزامی چینایەتی دەکاتەوە و تەوەری سەرەکی ئیشکردنی، دیاریکردنی ڕۆڵی ئینسانە لە ململانەی چینایەتییەکان.

ئیستاتیکای مارکسیزم تیئۆرییەکە لە جوانناسی، لەسەر تیئۆرییەکانی کارل مارکس بنیادنراوە. ئەم زانستە پشت بە میتۆدی ماتریالیزمی دیالەکتیک دەبەستێت بۆ چەسپاندنی تێڕوانینی مارکسیزم لە بواری ڕۆشنبیری و بەتایبەتیش لە بوارەکانی پەیوست بە هونەری و جوانی. هەلومەرجە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان بەتایبەتیش پەیوەندییە چینایەتییەکان کاریگەرییان هەیە بەسەر هەموو لایەنەکانی ژیانی تاک لە کۆمەڵگە. لێکۆڵینەوەی ئیستاتیکیی لەڕوانگەی ماتریاڵیزمی مێژووییەوە لەهەر بەرهەمێکی ئەدەبی یان هونەری سەرەتا بەبێ تێگەیشتن لە مارکسیزم ناتوانێت ئامانجی خۆی بپێکێت. بە ئەوەی لێکۆڵینەوەی ئیستاتیکی مارکسیستی بچێتە بواری جێبەجێکردنەوە، دەبێت نووسەر دەق وردبکاتەوە بەسەر چێژ و خەیاڵ و زمان و فۆرم و پەیوەندی دەق بە کۆمەڵگە و هەورەها جۆوشوەنی دەق لە ململانەی چینایەتیدا. بەمجۆرە زانستی ئیستاتیکای مارکسیزم (زانستێکە لەو یاسا و پەیوەندییە ئیستاتیکیانە دەکۆڵێتەوە کە ئینسان بە جیهانی دەوروبەرەوە دەبەستێتەوە.)(٨)

ئیستاتیکای مارکسیزم و ئەدەبی کوردیدا

ئەدەبی کوردی گەلێ بایەخی بە ئیستایکا و مەسەلە جوانییەکانی دەق و داهێنان داوە. بەڵام بایەخی بە ئیستاتیکای مارکسیزم نەک بەپێی پێویست نەداوە، بەڵکوو لە چوار دەیەی ڕابردوودا سەرباری هەوڵەکانی بزووتنەوەی ئەدەب و هونەری پێشکەوتووخوازی و کرێکاریی لە کوردستان، کەچی بەتەواوەتی هەست بە کاڵبوونەوەی دەکەین. (٩) جێی خۆیەتی لێرەدا ئاماژە بەوە بکەین کە چێژ و چێشەی ئەدەبی و جوانناسی و ئیستاتیکا و گەلێ تایتەی تر دەبنە چەتری دەیان نووسین و وتار جیددی بەزمانی کوردی کە سەرجەمیان لەدیدگای جیاجیای ئەدەبییەوە سەبارەت بەو کایە گرنگەی ئیستاتیکا، بەڵام لە دیدگای غەیرە مارکسیستییەوە نووسراون،(١٠) لەکاتێکدا دەبوایە ئیستاتیکای

مارکسیزم بەتایبەت لەلای نووسەران و ئەدیبانی کرێکاریی و مارکسیستی بێ بایەخ و بوایە و دیان وتار و سەدان ڕەخنەی ئەدەبییان لێهەڵبهێنجایە. بەهەرحاڵ واقیعی ئەم دۆخە و لاوازی ئەم ڕەوتە ئەدەبییە کرێکارییە هۆکارێکە لە هۆکارە سەرەکییەکانی قەتیسبوون و گەشەنەکردنی ئیستاتیکای مارکسیزم کە بایەخدان بەم پرسە خەمی جەوهەری بزووتنەوەی ئەدەبی کوردی نییە. ئەو خەمە، خەمی لێکۆڵەرەوان و ڕەخنەگرانی مارکسیستییە تا بتوانن لەسەر هەمان ڕێچکەی بیرمەندانی مارکسیستی برەو بەو پرسە بدەن.

یەکێک لە هۆکارە سەرەکییەکانی ئاوڕنەدانەوە لەم بزواتە و ئیشنەکردن لەسەری بریتییە لە پاشەکشەی کۆمۆنیزم و مارکسیزم و هەروەها چینی کرێکاری کوردستان لە گۆڕەپانی ململانێیە چینایەتییەکان. کاریگەری ئەم پاشەکشەیە نە تەنها بەسەر ئەدەبیاتی کرێکارییەوە دیارە، بەڵکو زۆر سەخت و گورجکبڕانە بەسەر واقیعی ژیانی خەڵکی ستەمدیدەی کوردستانەوە شکاوەتەوە. خەڵکی کوردستان بەهۆی ئەم پاشەکشەیە و هەم لەڕووی ئابوورییە و لەدۆخێکی سەختدا ژیان بەسەر دەبەن و هەمیش لەڕووی کۆمەڵایەتییەوە چەند دەیە گەڕێنراوەتە دواوە. ئەم دواکەوتنە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەی خەڵکی بەشمەینەتی کوردستان ڕاستەوخۆ کاریگەری هەیە بەسەر زەوق و چێژە و هەستە چینایەتییەکان. ئەو جوانییەی کە ئینسانێک لە دۆخێکی ئاسایی و ژیاریدا دەیبینێت، جوانتر و ئیستاتیکیترە لە هەمان جوانی کە هەر هەمان ئینسان لەدۆخێکی دژواردا دەیبینێت. خەڵکی کوردستان قوربانی سیاسەت و ستەمی چینایەتی بۆرژوازی کورد و جیهانییە بەو ئەدەب و هونەر و کلتوورەشی ک بەرگری لە لیبڕالیزم و ستەمکاران دەکەن. چێژەی ئینسانی زەحمەتکێشی کورد هیچی کەمتر نییە لە چێژە و هەستە مرۆییەکانی هەر ئینسانێک جا لەهەر گۆشەیەکی دنیادا بێت. دەبێت و ئەرکمانە کە خەڵکی ستەمیدە و بەشمەینەتی کورد جارێکی تر ئاشنا بکەینەوە بە دەق و کارە هونەرەییە ناوازە و بە سەلیقەکان تا جوانناسی خۆیان واتە ئیستاتیکای ئینسانیی خۆیان شوێنی بەرزی شیاوی خۆی وەربگرێت و چێژ لەو ژیانە بکەن کە تیایدا دەژێن و شایانیانە، نەک جەهەنەمی بۆرژوازی و سەرمایەداری.

ئەنجام

ئیستاتیکای مارکسیزم وەک زانستێک پەیوەستە بە هەستەکان کە مێژوویەکی درێژی لە ڕامانی فەلسەفە دەربارەی هونەر و ئەدەب لەپشتدا هەیە. لەوەتەی هونەر و ئەدەب هەیە ئەم جوانناسییەش هەبووە و بەڵام درەنگ وەک زاراوە جێگیر کرا. مارکسیزمیش بەبەش

نییە لەم زانستە و بایەخی داوەتە. هەرچەندە مارکس و ئەنگڵس بە وردی و سەربەخۆ باسی ئەم زانستەیان نەکردووە، بەڵام دوای ئەوان لەسەر دەستی بیرمەندان و فەیلەسوفان و ئەدیبانی مارکسیست بایەخی پێدرا. لە ئەدەبی کوردیشدا ئیستاتیکای مارکسیزم پشتگوێ خراوە و گرنگی پێنادرێت، بەڵام ئەرکی ئەدیبان و هونەرمەندان و نووسەرانی مارکسیستییە ئەو پرس و بابەتە بوروژێنن و لای لێبکەنەوە و بیکەنە بەردی بناغەی وتار و نووسینە ڕەخنەییەکانیان.

عەبدوڵا سلێمان (مەشخەڵ)
ئازار و نیسانی ٢٠٢٢

-________

ژێدەر و سەرچاوە

(١)و(٢)و(٣) کورتە نووسینی فەلسەفەی ئیستاتیکا چییە، سایتی فەلسەفە. پۆستی ١٦ی کانوونی یەکەمی ٢٠١٨؛
(٤)علم الجمال عند لوكاش ص ٦-٧
(٥)فلسفة الجمال https://ar.wikipedia.org/wiki/
هەروەها بڕوانە فەرهەنگی زاراوەکانی ئەدەب و زانستە مرۆڤایەتییەکان دکتۆر نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد لە بڵاوکراوەکانی ناوەندی غەزەلنووس بۆ چاپ و بلاوکردنەوە چاپی یەکەم تاران ٢٠١٥، لاپەڕە ٧٦.
https://en.wikipedia.org/wiki/Marxist_aesthetics(٦)
(٧)الفن و علم الجمال الماركسي فؤاد الكنجي موقع الحوار المتمدن
(٨)المفهوم الماركسي اللينيني لعلم الجمال موقع العالم الجديد https://al-aalem.com/news
(٩)لێرەدا بە تایبەتی ڕۆڵی کانوونی هونەر و ئەدەبی کرێکاری کوردستان و حەلقەی ئەدیبانی کۆمۆنیست نابێت نادیدە بگرین کە سەرباری کەموکوڕییەکان و ئاستەنگەکانی بەردەمیان توانیویانە لانیکەم لایەک لەم مەسەلەیە بکەنەوە و کاریگەری خۆشیان دابنێن.
(١٠)لە ئەدەبی کوردیدا هەر لە هەوڵی سەرەتاکەی کەمال میراودەلییەوە(فەلسەفەی جوانی و هونەر) ەوە بگرە تا دەگاتە وەرگێڕانەکانی عەزیز گەردی و پاشان تا دەگاتە سمکۆ محەمەد (ئیستاتیکا) و چێژەکانی خوێندنەوە و نووسین و گێڕانەوەی شاخەوان سدیق و چێشە و چێشنە ئەدەبییەکانی د.حەمە منتک کە دەربارەی ئیستاتیکا دواون، نموونەیەکن لەو هەوڵانە.

تێبینی : ئەم بابەتە لە گۆڤاری وانەر ژمارە ١١ ی ساڵی ٢٠٢٣ دا، بڵاو بۆتەوە.

ئایندەی جەنگی ڕوسیا و ئۆکرانیا بەرەوکوێ؟.. زاهیر باهیر

پێشبینیکردنی کۆتایی جەنگەکە کارێکی ئاسان نییە چونکە هۆکار و بەرئەنجامەکەی یاخود ڕوودانی کارەساتێکی سروشتییە…هەر کام لەمانە ڕۆڵی خۆیان دەگێڕن.

پێش ١٩ مانگ تێپەڕین بەسەر دەستپێکردنیدا هێشتا جەنگەکە بەردەوامەو ڕوسیا لە پێگەی بەهێزی ئابووری و سەربازی خۆیدایە. کەمکردنەوەی دەرهێنانی نەوتی خۆی و داخوازی زیاتری نەوت لەلایەن چینەوە، لە ئێستادا کاریگەری خۆی لەسەر بازاڕی وزە بەتایبەتی و ئابووری ئەوروپا بەگشتی داناوە و دادەنێت . هەنووکە نرخی بەرمیڵێك نەوت لە بازاڕدا ٩٤ دۆلارە و واپێشبینیش دەکریت کە بەم زووانە بۆ ١٠٠ دۆلار سەربکەوێت.

لەمانەش گرنگتر درزکەوتنە نێو ئەندامانی ناتۆ و هەڵوێستی ئەمریکا و کەنەدە وڵاتانی دیکە، سەرانی ئۆکرانیای بێ ئومێد کردووە. ماوەیەکی کورت لەمەوبەر بوو کە سارکۆزی کۆنە سەرۆکی فەرەنسا رایگەیاند: ئەوروپا ڕوسیای پێویستە. هەروەها وتیشە “دیپلۆماسی و گفتوگۆ و دانوستان” “تاکە ڕێگان” بۆ چارەسەرکردنی شەڕی ڕووسیا دژی ئۆکرانیا، دەبێت ئۆکرانیا سازش لەسەر ئەو زەویانەی کە داگیرکراون لەتەك ڕوسیادا بکات.

هاوکاتیش لە کۆبوونەوەی گروپی ٢٠ لە هیندستان ، ڕاگەیاندنێکی هاوبەش ڕاگەیەنرا بەهیچ شێوەیەك نەتوانرا نەك هەر سەرکۆنەی ڕوسیا سەبارەت بە داگیرکردنی ئۆکرانیا بکرێت، بەڵکو بە ڕاستەوخۆش نەتوانرا باسی شەڕەکە بکرێت. ڕوسەکان و دەستەکانیان ئەمەیان بە سەرکەوتن دانا. لەڕاستیشدا شلەقی و لاوازی هەڵوێستی بەرەی ناتۆ و دەوڵەتانی ڕۆژئاوای تۆمار کرد لە بەرانبەر بەرەی لایەنگری ڕوسیا یاخود بێ لایەنیی هەندێك دەوڵەت ، کە خودی ئەو بێلایەنییە بۆ

لایەنگیریی ڕوسیا هەژمار دەکرێت.

لەمانەش زیاتر کاتێك کە دادگەی نێودەوڵەتی بڕیاری دەستگیرکردنی پوتین-یان ڕاگەیاندووە کە ئەمەش سەفەر و هەڵسوڕانی پوتین-ی تەسك کردۆتەوە، کەچی هەر لەو کاتەدا 'لۆلە' سەرۆکی برازیل وەکو تەحەدایەك لە بەرەی ناتۆ و دەوڵەتانی ڕۆژئاوا، ڕایگەیاند کە پوتین دەتوانێت بەشداری دانیشتنی لوتکەی گروپی ٢٠ لە ساڵی ئایندەدا کە بڕیارە لە برازیل بگیرێت بکات بێ ئەوەی ترسی گرتنی ببێت. ئەمەش گرفتێکتی گەورە بۆ بەرەی ناتۆ و دەوڵەتانی ڕۆژئاوا دروست دەکات . ئەو کاتە یا دەبێت ئەوان بەشداری بکەن، بەشداری کردنیشیان یانی ئەو پەڕی سازش لەتەك پوتین-دا و دابەزینی شکۆ و کەسایەتی و ڕەواجنەبوونی بڕیارەکانیانە. ئەگەر بەشداریش نەکەن یا ئەوەتا کۆبوونەوەکە یا ناکرێت یا بە نیوەناچڵ دەکرێت بەهایەکی نابێت و بڕیارەکانی بێ بەجێهێنان و سەپاندن دەمێنێتەوە. حاڵەتی سێیەم گواستنەوەی کۆبوونەوەکەیە بۆ وڵاتێکی دیکە کە پوتین نەتوانێت بەشداری بکات لەو بارەشدا بەرەی دووەم واتە لایەنگرانی ڕوسیا ڕەنگە بەشێکیان بەشداری نەکەن.

لە لایەکی دیکەوە دەم و قسەی ئەمەریکییەکان سەبارەت بە بڕیارە پێشینەکانیان وەکو جاران نەماوە و تا ڕادەیەك خاو بوونەتەوە گەرچی تا ئێستا ٤٣ ملیار دۆلاریان هاوکاری سەربازی کردووە بە لە ملیارەهای دیکە وەکو هاوکاری مرۆیی.

ڕەنگە سوورنەبوونی ئیدارەی ئەمەریکی لە هاوکاری ئۆکرانیا ڕەنگدانەوەی هەڵوێستی خودی ئەمەریکییەکان بێت کە چی تر نایانەوێت هاوکاری سەربازی ئۆکرانیا بکرێت. بە گوێرەی ڕاپۆرتێکی نوێ ئەوە نیشان دەدات لە سەدا ٥٥ ئەمەریکییەکان دژ بە هاوکاری ئۆکرانیان و لە سەدا ٥١ پێیان وایە کە ئەمریکا زۆری کردووە ، تەنها لە سەدا٤٨ دەڵێن دەبێت ئەمریکا زیاتر هاوکای ئۆکرانیا بکات.

لەمانەش مەترسیدار بۆ ناتۆ و دەوڵەتانی ئەوروپا هاتنەوەی دۆناڵد ترامپە بۆ سەر حوکم لە ساڵی ئایندەدا، کە بڕیاری داوە بە هاتنەوەی لە ماوەیەکی زۆر کەمدا شەڕەکە دەوەستێنێت. هەرچی سەرۆك وەزیرانی بریتانیە ، ڕیشی سوناك، لە ئێستادا بێ دەنگە.

ئەنجامگیریی

پاش ئەوەی کە پێشبینییەکانی ئەمەریکا و دەوڵەتانی یەکێتی ئەوروپا سەبارەت بە کۆتاییهاتنی پوتین و دەسەڵاتەکەی نەهاتە دی وەکو ڕاپەڕینی ڕوسییەکان چۆن لە هەندێك لە وڵاتە عەرەبییەکاندا لە سەردەمی " بەهاری عەرەبی"دا ڕووی دا هەروەها هاتنە ناوەوەی سوپای ڕوسی بۆ ناو قوڵایی ئۆکرانیا و ئاسانبوونی گەمارۆدانی و کردنی کوشتارگەلێکی زۆر شکستیهێنا لە سوپای ڕوسیا. کە ئەمانە ڕووی

نەدا، ئیتر دەبێت بیر لە ڕێگایەك بكرێتەوە كە هەرچەن هەبێت هەیبەت و شكۆی ئەمەریكا و ناتۆ لەوە زیاتر نەشكێت بە جۆرێك لە جۆرەكان ئاوێك بكەن بەم ئاگرەدا و بیكوژێننەوە. لە ئێستادا بەی دەمی گەلێك لە دەوڵەتە ئەندامەكانی ناتۆ وتووێژكردنە لەگەڵ ڕوسیا و قەبوڵكردنی هەر هیچ نەبێت كرایمیا و یەك دوو دەڤەرێكی دیكەی ئۆكرانیایە گەر بە وەختیش (كاتیی) بێت بە فۆرمی بەشێك بن لە ڕوسیا . هاوكاتیش ڕوسیا ڕێگە بدات كە ئۆكرانیا ببێتە ئەندامی ناتۆ و یەكێتی ئەوروپا.

ئەم سازش و سازشكاریانەش تەنها و تەنها دەبێت لە ڕێگای سەرۆكە دیكتاتۆرەكانی توركیا و هیندستان و چین و سعودییە و هەنێك وڵاتانی دیكەوە دەبێت .
لێرەدا خاڵێكی گرنگ هەیە كە بە زەربەمان ناڕوونە ئەویش: ئایا دەزگە سیخوڕییەكانی ئەمەریكا و دەوڵەتانی ئەوروپا ئەوندە گەمژەو نەزانبوون لە هەڵسەنگاندنی بارودۆخی ڕوسیادا، هەر وەكو لە عێراق و ئەفغانستان و سوریا؟ یاخود ویستی ئەوان ئەوەبوو كە ئێستا ڕوودەدات ، ئەمە پلانیان بووە و هەر بە پلانیش دەڕوات؟
من بە خەم لام ڕوون نییە كە كامیان هەڵگیرسانی جەنگەكەیە، كە ڕەنگە هەردوكیان بێت. بەڵام ئەوەی كە لام ڕوونە جەنگەكە كارەساتی بە گەلی ئۆكرانیا هێنا و گرانی نەبوونیی و بێ كاری بە هەموو هەژارانی دونیا بە جۆرێك لە جۆرەكان هێنا. هاوكاتیش گەورەترین سەرمایەی سیاسی و ئابوری و كۆمەڵایەتی و بە ئومێدی لە بنیاتنانی دونیاكی باشتر لە ئایندەدا هێنا. هەژاری و بێ كاری و گرانی و وێرانكاری و ڕاگوێزكردن و تەسكبوونەوەی ئازدییەكانی خەڵك و فروانكردنی تەوقی دەوڵەت و بەدەستڕاگەیشتنی پارەیەكی مشە بە كۆمپانیا گەورەكان …هەموو ئەمانەی هێنا.

Zaherbaher.com
زاهیر باهیر
١٨/٠٩/٢٠٢٣

کتێب/ دیموکراسی و ئیسلامی سیاسی.. فوئاد سدیق

[بۆ خوێندنەوەی کتێبی (دیموکراسی و ئیسلامی سیاسی) کلیکی ئێرە بکەن..]

[FuadSdiq_DemukrasiDownload]

گفتوگۆ لەگەڵ نووسەری بواری منداڵان شاخەوان عەلی.. هەقپەیقین- کامەران حاجی ئەلیاس

شاخەوان عەلی: منداڵ پێویستییەکە دەبێ بەوریاییەوە مامەڵەی لەگەڵ دا بکرێت

نووسەر “شاخەوان عەلی حەمەد” ساڵانێکە لە بواری نووسینی منداڵان دەنووسێت ، ئەسپی خۆی تاوداوە،لەرێگەی نووسینەکانییەوە وەکو پەروەردەکارێک رێنمایی منداڵانی کوردستان دەکات ، خاوەنی چەندین کتێبە لەو بوارەدا ئەمە بەباشمان زانی لە نزیکەوە ئەم هەقپەیقینەی لەگەڵیدا ساز بکەین.

- **هەرچەندە بەرێزتان ناوێکی دیاری کوردستانن لە نووسین بەڵام پێمان باشە بەکورتی باس لەژیانی خۆت بۆ خوێنەرانمان بکەیت.**
  -من ” شاخەوان عەلی حەمەد مامەکی” لە 1/7/1971 لە گوندی (تانەبانی گەورە) چاوم بەدونیا هەڵهێناوە، قۆناغی سەرەتایی و ناوەندی لەشارۆچکەی تەقتەق خوێندووەو خانەی مامۆستایان و دواتر کۆلێژی پەروەردەی لەهەولێر تەواوکردووە، خێزاندارم، چوار منداڵم هەیە بەناوەکانی (شایەن و شادە و ئەحمەد و ئادەم)، لەتەمەنی حەقدە ساڵی دا لەساڵی 1989 یەکەم کتێبی

خۆم بەناوی (هاروون و بالوور لە چیڕۆکی کوردی) لە بەغدا چاپ کردووە و بە ساڵی دواتر هەر لە بەغدا کتێبی (مەتەڵ بۆ زاخاوی مێشک) چاپ کرد، دوای راپەڕین یەکەم بابەتی خۆم بەناوی (گورگ و مەڕ) لە رۆژنامەی پەریستان تایبەت بەمنداڵان و دواتر گۆڤاری هەنگ بڵاو دەکردەوە، لەساڵی 1992 وەکو پەیامنێری پێشکەوتن لە کۆیەو لەساڵی 1993 وەکو پەیامنێری رۆژنامەی برایەتی و خەبات لە تەقتەق و تا ساڵی 1996 بەردەوام بووم، لەساڵی 1998 وەکو سەرنووسەری رۆژنامەی بەهرە کە 27ژمارەی لێ دەرچووە کارم کردوە ، ئەندامی سەندیکای رۆژنامەنووسانی کوردستان و جێگری سەرۆکی سەنتەری رۆشنبیری کەسنەزان و سەرۆکی رێکخراوی مامۆکە بۆ گەشەپێدانی مرۆیی لە ئێستادا لە بەڕێوەبەرایەتی پەروەردەی دەوروبەر، سەرپەرشتیاری هاوەڵی ڕەخنەگرم .

***با بزانین چی وای لێکردی ڕوو بکەیتە نووسین لە بواری منداڵان؟**

▪ دونیای منداڵان دونیایەکی بێشومارو لەبن نەهاتووە، بۆیە کارکردن لەو سەکتەرە مرۆڤی زیرو وردو زیرەکی گەرەکە تا بەکونج و کەلەبەرەکانی ئەو جیهانەدا ئاشنابێ و بزانێ چۆن پەیان بگەیەنێ و چۆن بەجوانترین شێوە بۆ داهاتوو سازو ئامادەیان بکات؟ هەروەها دونیای منداڵان پەیژەیەکە بۆ گەیشتن بەناخ و دەروونی ئەو بوونەوەرە هەست ناسکەی چەنمان بوێ ئاراستەی بکەین، ئاوا لە ڕەوتی ژیان بەوانە و هەموو هەڵس و کەوت و رەفتارێکی ڕەنگدانەوەی ئەو پێگەیاندنەبێ کە ئێمە دەمانەوێ بەجوانترین شێوە پەروەردەیان بکەین.

هەر لەم ڕوانگەوە بەهۆی دەست کورتی و کەمی نووسەرو ئەو قەڵەمانەی خۆیان بۆ ئەو بوارە تەرخان کردووە دەبینین لە بەراوردکردنی ئەدەبی منداڵانمان بەئەدەبی بێگانە وەکو پێویست نەمانتوانیوە شان بەشانی ئەو ژانرە ئەدەبیە جیهانیە پێ هەڵێنین، سەرەڕای هەموو ئەو هەوڵانەی دراون کە جێی دەستخۆشین، منیش لە تەمەنێکی زووەوە شانم داوەتە بەر نووسین کە بتوانم لەو سستی و کەچ و کاڵیەی لەئەدەبی منداڵان بەدی دەکرێ، تەکانێک بەو ڕەوتە بدەم و منداڵان بەهەندە زاراوەی کوردی و ژیانی لادێ و بەپەروەردەو پێگەیاندنێکی تەندروست بناسێنم کە سوپاس بۆ خوا بەهەگبەیەکی پڕەوە لەو مەیدانە بەردەوامین.

***کاتێ دەنووسیت، کاتێکی دیاریکراوت بۆ نووسین هەیە،**

بەنموونە لە شەو یاخود بەیانی؟

▪ نا، نەخێر کاتێکی تایبەت و دیاریکراوم نییە، وەلێ زۆر جار لە بینینی دیمەنێ لە ژیانی ڕۆژانە، لە خوێندنەوەی کتێبێ، لە سەیرکردنی فیلمێ بیرۆکەی چیرۆکێکم بۆ دێ و دواتر بە تایبەت ئەو کاتانەی تەنیام، یاخود ئەو کاتانەی بەدەم پیاسەکردنەوە ڕێ دەکەم، کەلکەلەی ئەو چیرۆکانە لە بێژینگ دەدەم بەوەی چۆن دەست پێبکەم؟ چۆن بچمە ناوەخن و کرۆکی بابەتەکە؟ گفتوگۆکان بۆ چ ئاقارێ ببەم و چۆن ئەو زمانە سادەو ساکارە بەکار بێنم بۆ ئەوەی منداڵانی کورد بە ئاسانی تێی بگەن و دواجار ئامانجی ئەو نووسینە بیپێکم کە لەڕووی پەندو ئامۆژگارییەوە بابەتێکی بەرهەمداربێت، ئەوەیش ڕاستە بۆ هەموو ئەو بابەتانەی لە بواری پەروەردەو پێگەیاندنی منداڵ دەینووسم.

***جیاوازی نووسین بۆ منداڵ، لەگەڵ نووسین بۆ گەوران لە چیدا دەبینیتەوە؟**

▪ نووسین بۆ گەوران هیچ سانسۆرێکی لەسەر نییە، نووسەر ئازادە بە زمانێکی گرێ و گۆڵ بنووسێ یا بەزمانێکی سادەو ساکار یا فەلسەفی، لەوەشدا ئەوەی خۆی پێ خوێنەربێ، دەتوانێ بیخوێنێتەوەو تێی بگات، بەڵام منداڵ پێویستیەکە دەبێ بەوریاییەوە مامەڵەی لەگەڵ بکرێ، مامەڵەی لەگەڵ وشە چۆن بێت؟ چۆن ئەو شتەک بنووسێ کە منداڵ لێی وەربگرێ و هەست بە بێزاری نەکات؟ لەوەشدا دەقی نووسین لە زمانی منداڵ بە گەورە بکرێ ئەو منداڵە وەری ناگرێ، چێژی لێ نابینێ جا ئەو نووسینە شیعربێ یا ئۆپەرێت یا چیرۆک و ...هتد.

***بابەتێکی دیاریکراوت هەیە بۆ ئەوەی لەڕێگەی نووسینەکانت چارەسەری کێشەی منداڵ بکەیت؟**

▪ بێگومان کاری ئێمە لەو پڕۆژانە دەست نیشانکردنی ئاریشەو لەمپەرو کێشەکانی بەردەم منداڵ و چارەسەرکردنیانە، لەو پڕۆژانەی دەستمان داوەتێ بەئەوەیە بتوانین لە نمایشکردنی دیمەنێکدا بابەتێ نیشانی منداڵ بدەین کە ئەوەی ناپاکی بکات، درۆزنبێ، ئیرەیی بەم و بەو ببات و بەرژەوەندویستبێ و زۆر شتی تر، دەرئەنجامی ئەو کارانە دواجار بەکوێی دەگەیەنێ، لەوەشدا دەبێ بزانین شتێ نەخەینە ڕوو کە بێ ئەنجام بێت و لاسایی شتێ نەکەینەوە کە بە سەر دەروونی منداڵ ڕەنگدانەوەی خراپی هەبێت.

***لەو سەردەمەی تەکنەلۆژیاو کەناڵە ئاسمانیەکاندا چۆن وا لەمنداڵ بکەین بخوێنەتەوە؟**

▪ دایک و باوک دوو فاکتەری پڕ بەهاو گرنگن لەو ئڕاستەکردنەدا، بەواتایەکی دیکە دەبێ دایباب بزانن چۆن خوێندنەوە لای منداڵەکەی خۆشەویست دەکات و ئەو حەزو خولیایەی بۆ دەڕسکێنێ؟ ئەگەر دایک و باوک خوێنەرێکی باش نەبن ناتوانن منداڵێکی خوێنەر دروست بکەن ، وەلە لە نەخوێندەواریشیاندا هەمدیس دەتوانن ئەو کەش و هەوایە بڕەخسێنن بەتایبەت شەوانە پێش خەوتن بەپێی ئەقڵ و تەمەنی ئەو منداڵە هەندێ شتی جوانیان بۆ باس بکەن کە گوزارشت لەشتە جوانەکان بکات.
هاندانی منداڵ بۆ خوێندنەوە و پاداشت کردنی کە دوای خوێندنەوەی هەر چیرۆک و نووسین و بابەتێکدا، بەڕوویەکی خۆشەوە داوا لە منداڵەکەی بکات لە خوێندنەوەی ئەو کتێب و بابەتەدا چی فێر بووە، شتێکی بۆ باس بکات، لەم سەنگەوە تێگەیشتنی ئەو منداڵە ئەگەر زۆر کەمیشبێ، هاندانی دایک و باوک، زیاتر پەرەی تێگەیشتن لای ئەو منداڵە زیاد دەکەن کە حەزو خولیای ئەو منداڵە بۆ خوێندنەوە ڕێچکەی خۆی بگرێ.
هەڵبەتە لەم جەنجاڵییەی ئەم ڕۆژگارە بەرۆکی هەموو مرۆڤایەتی داگرتووە، دایک و باوکی لێهاتوو ئەوەیە بتوانن لەتەک پەرەسەندنەکانی تەکنەلۆژیای سەردەم، خوێندنەوە فەرامۆش نەکەن و منداڵەکانیان بەخوێندنەوە گۆش بکەن.

***بوونی ئەو یارییە ئاگرینانەی منداڵان لەبازاڕەکان کە بەنرخێکی هەرزان دەفرۆشرێت، پێتان وا نییە ئەمە هاندان بێت بۆ توندو تیژی؟**

▪ هەر شتێ منداڵ بەهەیەوە پێنا بباتە بەر توندو تیژی، توندو تیژییە.. جا قسەی نەق و هەڕەشەو جنێودان بێت یان ئەو یارییە ئاگرینانەو ئەو فیلم و درامایانەی گیانی توندو تیژی لەکۆمەڵگا دەچێنن، دەزگاکانی ڕاگەیاندن وەکو پێویست نەیانتوانیوە هەموو ئەو شتانە لەبێژینگ بدەن بزانن کامەیان نەرم و نیانی دروست دەکات و کامەیان هۆکارە بۆ بڵاوبوونەوەی توندو تیژی، گومانیش لەوەدا نییە بۆ منداڵ یارییە ئاگرینەکان کەسایەتی شەڕانگێزو خۆسەپێن بەرهەم دێنێ کە هەموو شتەکان لەچاوی توندو تیژییەوە ببینێ، لەوەشدا ئەرکی لایەنی پەیوەندیدارە سنوورێ بۆ ئەوانە دانێن کە

لەپێناو بەرژەوەندی خۆیان هۆکارن بۆ بڵاو بوونەوەی توندو تیژی.

***لەنێوان نووسەرانی کوردو جیهانی نووسەرێکی دیاریکراوهەیە کاریگەری لەسەر ب□□زتان هەبێت؟**

- هەر نووسەرێ شوێنەواری بەسەرمەوە هەبێت شانازی پێوە دەکەم و بەمامۆستای خۆمی دەزانم جا بە دەقێک بێ یان کتێبێک و ...هتد، ئەوانەی خۆم بەقەرزاریان دەزانم و لێیانەوە فێر بووم مامۆستا (حەمە ساڵح فەرهادی و د. مەولود ئیبراهیم و د. عومەر پەتی و رستگارو خوا لێ خۆشبووان مامۆستا رۆستەم باجەلان و مامۆستا حەمە کەریم هەورامی) و کەسانێ کە ئێستا ناویانم لەیاد نییەو لەبواری راگەیاندنیشەوە سوپاسی کاک (وشیار نوری لەک) دەکەم کەناڵەکەیان (تەلەفزیۆنی ڕەسەن)یان لەبەردەمم واڵاکردووە کە هەفتانە چیڕۆکێکی منداڵانی تێدا پێشکەش دەکەم.

***ئەگەر باس لەکتێبە چاپکراوەکانت بۆ خوێنەرانمان بکەیت؟**

- تا ئێستا زیاتر لە بیست زنجیرە کتێبم بۆ منداڵان لەژێر پڕۆژەی: کتێــب بــاشترین هــاوڕێیە، کە هەر زنجیــرەیەک ناونیشانێکی سەربەخۆی هەڵگرتووەو چاپم کردوون، لەتەکدا زیاترلە دە کورتە رۆمان و نۆڤلێت و دەیەها کتێبی تایبەت بە فۆلکلۆرو بــابەتی ئــایینی و کۆمەڵــایەتی و وەرگێڕانــم هەیە ئەگەر ئاماژە بەناوەکانیان بدەم جێیەکی زۆر لەم دیدەنیە دەگرێ.

***بــوونی ڕەخنەگــری بنیــادنەر لەهەمــوو بــوارێک گــرنگە، چۆن دەڕوانیتە ئاستی ڕەخنەگران لە کوردستان؟**

- ڕەخنەگری زۆر باشمان هەیەو لەپاڵەوە ڕەخنەگری ئەوتۆمان هەن کە نووسەر لەنووسین خاو دەکەنەوە، بەڵام ئەوەی تێبینی بکەم ڕەخنەگرانمان ئاستی تێگەیشتنیان زۆر باشە بۆ خوێندنەوەی شتەکان.
- **ئێمە زۆر سوپاس دەکەین بۆ ئەو دەرفەتەی بە ئێمەت بەخشی .**
- منیــش زۆر سوپاســی بۆ ئەو بەســەرکردنەوەتان دەکەم، خــوای پەروەردگار نموونەتان زۆر بکات و هەر شادو بەختەوەربن.

هەڤپەیڤین- کامەران حاجی ئەلیاس

بەرەو قوتابخانە
2012
شاخەوان عەلی حەمەد
پێداچوونەوە
محەمەدئەمین رستگار
پێشەکی
ئاری ئاغزك

2012
خەونی جوشتر
شاخەوان عەلی
خونچە گوڵەکانی کوردستان

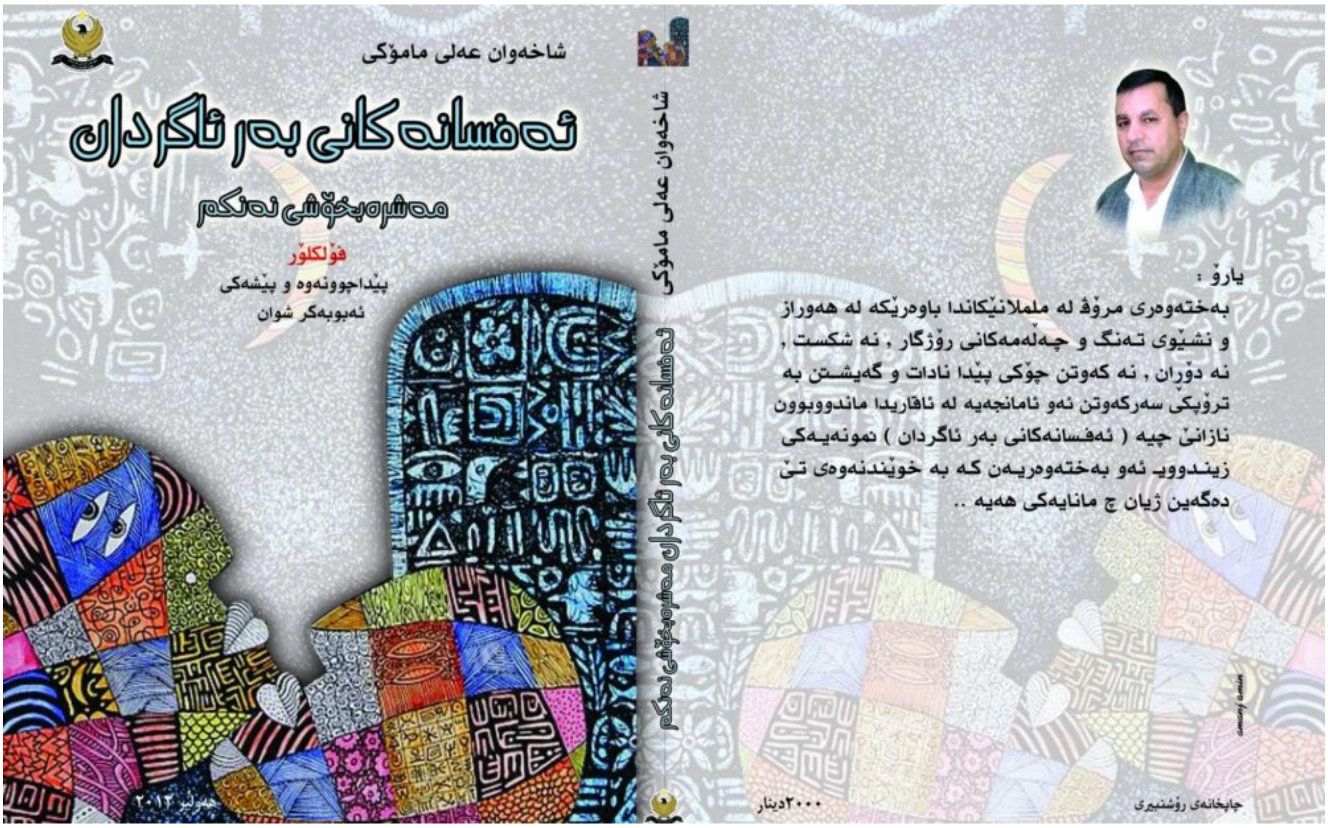

بـا . . شیعری سـەلام عومەر

فا نۆسێکی نێو رەش□ بـا م
بـا دەیەوێ
رو نا کیەکەم لێبستێنێ

وەك كۆلارەيەكى هەور بڕ
با دەخوازێ
داوەكەيم لێبپسێنێ

▪ * *

هەندێ كەڕەت
با يەكى خۆڵاويە و
لە پێچێكا
يان دەربەندێكا گير د□ بێ
زۆر كەڕەتيش
لە شنە و شەماڵ زوير د□ بێ

▪ * *

با هەرچى بێ
با ئى سەدەى رابردووش بێ
با ئى نێو خەرمانێكى گڕگرتووش بێ
دوور يان نزيك
لەنێو بەستێ
هەر دەوەستێ.